

**Waarkomt
suikerspin
vandaan?**

Waar komt *suikerspin* vandaan?

en nog 99 andere
vragen over woorden

Instituut voor de Nederlandse Taal (IvdNT)
Genootschap Onze Taal

2017 THOMAS RAP AMSTERDAM

Samenstelling: Laura van Eerten (IvdNT)
Auteurs: Laura van Eerten, Rob Tempelaars, Boukje Verheij,
Vivien Waszink (IvdNT), Saskia Aukema, Eva van Delft,
Raymond Noë, Kees van der Zwan (Onze Taal)
Redactie: Kees van der Zwan (Onze Taal)

Copyright © 2017 Instituut voor de Nederlandse Taal (IvdNT)
& Genootschap Onze Taal
Omslagontwerp: Studio Mals, Rotterdam
Vormgeving binnenwerk: Aard Bakker, Amsterdam
Illustraties binnenwerk: Frank Landsbergen
Druk: Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 004 0774 9
NUR 320

www.thomasrap.nl
www.ivdnt.org
www.onzetaal.nl

Vooraf

Poedelnaakt, kletsmajoor, op je hurken zitten, palingworst, nijlpaard: het zijn woorden en uitdrukkingen die dagelijks te horen zijn, en die iedereen wel kent. Maar wat zit er eigenlijk precies achter? Heeft *poedelnaakt* iets met een hond te maken? Waarom noemen we een praatziek persoon nu juist een ‘kletsmajoor’? Waar zit je op als je ‘op je hurken’ zit? Zit er vis in ‘palingworst’? En is een ‘nijlpaard’ echt een paard uit de Nijl? Vroeg of laat komt er een moment dat je je zoiets opeens afvraagt.

Voor zulke momenten is er dit boekje. Het stelt vragen bij alledaagse en ogenschijnlijk vanzelfsprekende woorden, en het geeft de antwoorden: vaak verrassend en altijd boeiend. Dat die aanpak aanspreekt, blijkt wel uit het succes van de twee voorgangers: *Waar komt pindakaas vandaan?* (2013) en *Waar komt hagelslag vandaan?* (2015), die meerdere drukken beleefden.

Ook voor dit nieuwe boekje werkten het Instituut voor de Nederlandse Taal (voorheen Instituut voor Nederlandse Lexicologie, INL) en het Genootschap Onze Taal nauw samen: ze bundelden hun kennis over woorden, én hun ervaring met gedegen bronnen als het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, het *Algemeen Nederlands Woordenboek*, *Delpher* en de onvolprezen *Etymologiebank*.

Maar bovenal stelden de twee instituten samen alles in het werk om die informatie op een glasheldere manier te presenteren. Zodat iedereen snel een onderhoudend antwoord krijgt op de vraag ‘Waar komt *suikerspin* vandaan?’, en op nog 99 andere prikkelende vragen over woorden.

Inhoud

- 11 Waar komt *suikerspin* vandaan?
- 12 Wat heeft een 'soap' met zeep te maken?
- 13 Wie was de eerste 'cliffhanger'?
- 14 Waarom heet een omgevouwen hoek van een bladzijde een 'ezelsoor'?
- 15 Wat heeft een 'cocktail' met de staart van een haan te maken?
- 17 Waarom heten 'krokodillentranen' zo?
- 18 Wat doet dat *onder* in *ondernemen*?
- 19 Hoezo ga je ergens 'voetstoots' van uit?
- 20 Hoe komt het 'spiegelei' aan zijn naam?
- 21 Waar komt *jam* vandaan?
- 22 Wat is een 'flapdrol' en waar komt dat scheldwoord vandaan?
- 23 Waarom is heel dom 'oliedom'?
- 24 Waar komt *hartstikke* vandaan?
- 25 Vanwaar dat *snip* in *snipverkouden*?
- 27 Heeft *stoelgang* met een stoel te maken?
- 28 Waar zit je op als je 'op je hurken' zit?
- 29 Waar komt *blauwkous* vandaan?
- 30 Wat zakt er af bij een 'afzakkertje'?
- 31 Wat is er zo zalig aan iets wat 'rampzalig' is?
- 32 Wat hebben 'huzaren' te maken met een 'huzarenstukje' en een 'huzarensalade'?
- 33 Waarom noemen we aardappelen ook wel 'piepers'?
- 34 Heeft *poedelnaakt* iets met een hond te maken?
- 35 Waar komt het woord *dakhaas* vandaan?
- 36 Waar komt *antimakassar* vandaan?

- 37 Welke lap zwanst een 'lapzwan's'?
- 39 Waarom heb je het 'Spaans benauwd'
en niet 'Italiaans benauwd'?
- 40 Waar komt *kapseizen* vandaan?
- 41 Waar komt *botvieren* vandaan?
- 42 Waarom zeggen we 'tot in de pruimentijd'?
- 43 Wat heeft een 'pruimenmondje' met pruimen te maken?
- 44 Waar komt *nozem* vandaan?
- 45 Heeft *nouveau ruig* te maken met *nouveau riche*?
- 46 Waarom is *vossenjacht* ook de naam van een spel?
- 47 Wie of wat klopt er bij een 'klopjacht'?
- 49 Wat doet een 'trol' achter een computer?
- 50 Waar komt *het spits afbijten* vandaan?
- 51 Waarom hebben we ergens 'tabak van' als we iets zat zijn?
- 52 Heeft *opzalmen* iets met vis te maken?
- 53 Heeft *gehaaid zijn* met haaien te maken?
- 54 Eet een 'mee-eter' werkelijk mee?
- 55 Waar komen *likdoorn* en *eksteroog* vandaan?
- 56 Wat heeft *boeren* met agrariërs te maken?
- 57 Komt een 'Chinese vrijwilliger' uit China?
- 59 Waar komt *teddybeer* vandaan?
- 60 Heeft *braderie* iets met 'braden' te maken?
- 61 Maakt een 'dweilorkest' ook echt iets schoon?
- 62 Heeft het scheldwoord *halvezool* iets met
schoenzolen te maken?
- 63 Waarom heten sportschoenen ook wel 'sneakers'?
- 64 Wat heeft *gortig* met gort te maken?
- 65 Waar komt *heilig boontje* vandaan?
- 66 Waar komt *kakkerlak* vandaan?
- 67 Pist een 'pissebed' echt in bed?
- 69 Naar wat voor potten kijkt een 'pottenkijker'?
- 70 Waar komt *arretjescake* vandaan?

- 71 Wat heeft *spekkoek* met spek te maken?
- 72 Waar komt *sidekick* vandaan?
- 73 Wat is een 'applauskind'?
- 74 Waar komen 'bakerpraatjes' vandaan?
- 75 Heeft een 'pleisterplaats' iets met pleisters te maken?
- 76 Heeft een 'tentharing' iets met vis te maken?
- 77 Waarom noemen we een pubermeisje een 'bakvis'?
- 79 Zit er wijn in 'winegums'?
- 80 Hoezo 'bidden' roofvogels?
- 81 Waar komt *schietgebedje* vandaan?
- 82 Wat doen *pad* en *stoel* in *paddenstoel*?
- 83 Waarom is een 'truffel' zowel een chocolaatje als een paddenstoel?
- 84 Waar komt *bullebak* vandaan?
- 85 Waar komt *pietlut* vandaan?
- 86 Waar komt 'm *peren* vandaan?
- 87 Heeft *appelig* met een appel te maken?
- 88 Heeft *blackmail* met dreigbrieven te maken?
- 89 Waarom heet een 'joystick' zo?
- 91 Is de sexy 'vamp' familie van de 'vampier'?
- 92 Waar komt *Pinksteren* vandaan?
- 93 Hoezo 'tussen' de middag?
- 94 Vanwaar juist die 'notendop' voor iets kortst?
- 95 Waarom spreken we van 'studentenhaver'?
- 96 Waar komt *klikspaan* vandaan?
- 97 Waarom noemen we een praatziek persoon een 'kletsmaajoor'?
- 98 Waarom is iemand die heel mooi is 'bloedmooi'?
- 99 Wat heeft *steenrijk* met stenen te maken?
- 101 Waar komt *balkenbrij* vandaan?
- 102 Uit wat voor 'kast' kom je als je iets onthult?
- 103 Waarom heet een 'kapstok' zo?

- 104 Waar komt *een ongelikte beer* vandaan?
- 105 Hoe komt de 'antilope' aan zijn opmerkelijke naam?
- 106 Waarom heten velderwten ook wel 'kapucijners'?
- 107 Heeft de 'kikkererwt' iets met kikkers te maken?
- 108 Waar komt *wenkbrauw* vandaan?
- 109 Waar komt *sleutelbeen* vandaan?
- 111 Is een 'nijlpaard' een paard uit de Nijl?
- 112 Waar komt *nipt* vandaan?
- 113 Wie of wat behaalde ooit een 'pyrrusoverwinning'?
- 114 Hebben 'zeevruchten' iets met fruit te maken?
- 115 Zit er vis in 'palingworst'?
- 116 Naar welk gaatje verwijst *tot het gaatje gaan*?
- 117 Welke gaten zijn bedoeld in *in de gaten hebben*?
- 118 Moet een 'nachtbraker' na het stappen overgeven?
- 119 Waar komt *toeter* in de betekenis 'dronken' vandaan?
- 120 Hoe kan het dat *volledig* uit *vol* en *ledig* bestaat?
- 123 Register

Waar komt *suikerspin* vandaan?

“Ik vind spinnen eng!”, zegt een klein jongetje op de kermis. Hij verbergt zich achter zijn vader die een suikerspin voor hem wil kopen. Maar een suikerspin is natuurlijk geen spin. Waar komt het woord *suikerspin* dan wél vandaan?

Een suikerspin is gemaakt van suiker, dus dat verklaart het eerste deel van het woord. Maar het tweede deel, *spin*, komt niet van het achtpotige diertje; het komt van het werkwoord *spinnen*, dat zoiets betekent als ‘door draaien een draad vormen’. (De naam van het diertje komt trouwens ook van datzelfde werkwoord – het verwijst naar hoe spinnen een web maken –, maar daar gaat het hier niet over.) Als je een suikerspin wilt maken, spuit je verhitte suiker in een ronddraaiende machine. Bij het afkoelen ontstaan dunne draden, die daarna om een stokje worden gewonden.

De suikerspin komt eigenlijk uit Amerika, en is ook daar vooral populair op kermissen en bij andere openbare feesten. De Amerikanen hebben zelfs een officiële suikerspinnenfeestdag: ieder jaar op 7 december is het Cotton Candy Day – de Amerikaanse naam voor de lekkernij is *cotton candy*. In Engeland wordt de suikerspin aangeduid met *candy floss*, in Duitsland met *Zuckerwatte*; in Nederland werd trouwens vroeger ook wel over ‘suikerwatten’ gesproken. En in Frankrijk is de naam *barbe à papa*, dat eigenlijk ‘vaders baard’ betekent. Zo is ineens ook duidelijk waarom de tekenfilmfiguur Barbapapa groot, roze, enigszins vormeloos en kneedbaar is.

Wat heeft een ‘soap’ met zeep te maken?

Een soap is volgens Van Dale een “opzettelijk sentimenteel geschreven vervolgserie voor radio of tv, met huiselijke gebeurtenissen”, zoals *Onderweg naar morgen*. Vanwaar de naam *soap*?

Soap is een verkorte vorm van *soapopera*. De eerste soapopera's waren radiohoorspelen, die eind jaren dertig in Amerika werden uitgezonden. Dat gebeurde overdag, en dus waren ze gericht op vrouwen – die in die tijd nog niet veel buitenshuis werkten. Die dagelijkse hoorspelseries “met huiselijke gebeurtenissen” waren een groot succes. Omdat ze vooral werden geproduceerd door grote wasmiddelen- en zeepfabrikanten, zaten ze ingeklemd tussen forse reclameblokken waarin allerlei zeepproducten (‘soap’) werden aangeprezen. Vandaar de term *soap opera*, die in 1939 voor het eerst werd gebruikt door *The New York Times*, en die enorm aansloeg. Waarom er toen precies gekozen is voor *opera*, en niet bijvoorbeeld *show*, is niet bekend; waarschijnlijk klonk het gewoon lekker met *soap*.

Toen de televisie haar intrede deed, verhuisden de soapopera's daarheen. De succesvolste zijn *As the World Turns* (1956-2010) en het in 1960 begonnen en nog altijd lopende *Coronation Street*. De eerste echte Nederlandse soap was *Goede tijden, slechte tijden*, die sinds 1990 wordt uitgezonden.

Wie was de eerste ‘cliffhanger’?

Voor al soapseries staan bekend om hun ‘cliffhangers’. Aan het eind van een aflevering gebeurt er opeens iets spannends, zodat je ook de volgende aflevering weer graag bekijkt om te weten hoe het afloopt. Komt die term *cliffhanger* van een specifieke scène waarin iemand aan een klif hangt?

Dat zou heel goed kunnen. Er zijn twee klifhangende helden aan wie de term *cliffhanger* wordt toegeschreven. De eerste is Henry, voor wie een bergpicknick in *A Pair of Blue Eyes* eindigt aan een klif. Dat verhaal van schrijver Thomas Hardy werd vanaf 1872 in drie delen gepubliceerd in een Brits tijdschrift. Gelukkig wordt de man uiteindelijk gered doordat zijn geliefde een touw weet te maken van haar ondergoed.

De tweede ‘klifhanger’ is Pauline, in de Amerikaanse filmreeks *The Perils of Pauline* (1914). Daarin probeert een op geld beluste schurk Pauline twintig afleveringen lang te vermoorden, en telkens, aan het eind van ieder deel, lijkt hij daar ook in te slaan. Eenmaal hangt Pauline na een onstuimige ballontocht dus aan een klif. De scène wordt beroemd, al speelt die zich opvallend genoeg niet helemaal aan het eind van de aflevering af.

Of het woord *cliffhanger* ook rechtstreeks naar een van de twee scènes verwijst, is niet helemaal zeker: de klifscène kan ook een symbool zijn geworden voor dramatische verhalen in het algemeen. *Cliffhanger* duikt in ieder geval pas veel later op in het Engels: in de jaren dertig van de vorige eeuw. Nederland volgde zo’n vijftig jaar later.

Waarom heet een omgevouwen hoek van een bladzijde een ‘ezelsoor’?

Het is een beetje een oneerbiedige manier om de plek waar je in een boek bent gebleven, te markeren: een hoekje van de bladzijde omvouwen. In het Nederlands hebben we daar het woord *ezelsoor* voor. Waarom?

We hebben het woord in die betekenis rond de achttiende eeuw overgenomen uit het Duits. *Eselsohr* verwees naar het afhanginge oor van een ezel. Blijkens het *Woordenboek der Nederlandse Taal* (WNT) bestond er ook zoiets als ezelsoren bij paarden: “Een gebrek, dat men Hang-oor of Ezels-oor noemt; wanneer de Ooren (van paarden) (...) nederhangen”. Een beetje vreemd is die verklaring wel, want meestal hebben ezels gewoon recht-opstaande oren. Het *Etymologisch woordenboek* van Van Dale geeft voor *ezelsoor* dan ook een andere uitleg: “zo genoemd naar het oor van de ezel, dat plotseling in de nek kan worden gedraaid”. Hier wordt juist het omklappen van het oor vergeleken met het omvouwen van het blad.

Het Engelse woord voor *ezelsoor* is *dog ear*, omdat veel honderrassen naar beneden hangende oren hebben. Dat lijkt logischer. Waarom het Duits en Nederlands voor de ezel hebben gekozen, blijft een beetje onduidelijk. Misschien omdat de ezel van oudsher met domheid wordt geassocieerd? Omgevouwen hoekjes ontstaan ook door slordigheid en onzorgvuldige omgang met een boek – alleen ezels maken ezelsoren.

Wat heeft een ‘cocktail’ met de staart van een haan te maken?

***Cocktail* betekent letterlijk ‘hanenstaart’. Maar wat is eigenlijk het verband tussen zo’n meestal alcoholisch drankje en de staart van een haan?**

Over de herkomst van het woord *cocktail* bestaan vele theorieën, maar helaas zijn ze allemaal onbewezen. De bekendste is dat de oorspronkelijke betekenis van *cocktail* ‘een cock-tailed paard’ was, een paard waarvan de staart was gecoupeerd, zodat die op een hanenstaart leek. Dat gebeurde alleen bij paarden van gemengd ras. De term was dus wel toepasselijk voor het soort drankje dat we ‘cocktail’ noemen, want ook dát is een mix: een cocktail bevat minimaal drie ingrediënten, bijvoorbeeld cachaça, limoensap en suiker.

Er is ook geopperd dat *cocktail* een verbastering is van *coctel*, een Maya-woord voor gefermenteerde vruchtensappen dat in de zestiende eeuw door de Spanjaarden in Europa is geïntroduceerd. Volgens anderen komt het woord van *cock tailings*, dat staat voor ‘restjes uit bijna lege drankvaten’; *cock* was ook de aanduiding voor ‘tap’ of ‘kraantje’ – vandaar. Het minst plausibel (en minst appetijtelijk) klinkt het verhaal dat *cocktail* een verbastering zou zijn van *cock ale*: ‘bier gemengd met gelei van gekookte haan’.

Alle andere theorieën zijn het vermelden niet waard, behalve eentje. Want het zou heel goed kunnen dat het kleurrijke drankje simpelweg deed denken aan de veelkleurige staart van een haan.

